

הרייניזציה של הירדן

על שורשיו הגרמנים-לאומניים של "התקווה",
וקצת על סבתי קטרינה

את עזוזו הגברי של הריין, נפתלי הרץ אימבר מעלה ב"תקוותנו" ציונה: "כל עוד הירדן בגאון / גליו גדותיו יגולון / וליים כינרת בשאון / בקול המולה יפולון...". בהשראת "משמר הריין", אשר בו הריין ושאון גליו מוקבלים לשאון הקרב, נסחף אימבר אל אופקים של גאון ושאון והמולת-עזוז. אין ספק שאימבר, שהכיר את הירדן בקוטן טבעי, נקט את שיטת הפוטושופ בתארו אותו כאן. משעה שהשתיל את האפוס הנהרי המגוחך בשירו "משמר הירדן", ומשם שיבט קטעים מההשתלה הזו גם ב"תקוותנו", נעשה הירדן סמל ציוני. הירדן הקטן, חנון דל שרירים, היה לגבר עצום חזה שריבועים עזים לו.

א חיותי ואני הננו (בין השאר) נצר לריקא גרמני מהמאה ה-12, שהצטרף למסעי הצלב, וייתכן שבין גיהוקים שהאחראים להם היו כוס חרס של שיכר לא מסונן, אליית-כבשה או צלע חזיר, קיצץ את ראשיהם של כמה וכמה יהודים במגנצא או בירושלים. הריקא הקטלני הזה זכה לתואר אביר, על שום שהניף חרבו וכוס חרסו ואלייתו וצלע חזירו. היה זה הראשון לשושלת הפונים מפוזרן. פון פוזרן. ספר היחסין של משפחת פון פוזרן – עיירה קטנה נושאת את שמה עד היום, ובה שוק מכוניות אזורי, כך קראתי בגוגל – מגיע עד נכדיי. בדרכו אליהם צלח פון פוזרן יותר משמונה מאות שנה, כארבעים דורות. באמצע המאה ה-19 נמהל הדם הארי שהכחיל בדם אדום, שמי לחלוטין. אחד מענפי הפוזרנים ירד מנכסיו כדי כך, שאחת הפוזרניות, סבתא רבתא שלי, התחתנה עם יהודי שהתנצר. בתם, סבתי, קטרינה לאו, נוצריה שמוצאה יהודי למחצה, נישאה לסבי, אריך לאו, יהודי שאבות אבותיו גורשו מספרד. גם הוא התנצר. קטרינה ואריך התחתנו ב-1902, וההזמנה לחתונתם מצויה ברשותנו. מצוינים בה תפריט הארוחה וגם התפריט המוזיקלי: פוט-פורי קאמרי משל בטהובן, מוצארט ומנדלסון. וגם פזמון חתונה ששרו רעיו הסטודנטים של סבי מצוי שם.

ביום הולדתי השישים, ב־2002, שרו כל באי מסיבת יום ההולדת את שיר חתונתם של קטרינה ואריך – הוריה של אירמגראד, היא איטי, היא נינה, אמי – שנערכה בדיוק מאה שנים לפני כן. אני תרגמתי את השיר. זה היה יפה. סבא אריך היה למורה ואחר כך נעשה קצין מילואים, והקיסר וילהלם חתום על תעודת הקצונה שלו. הוא היה מפקד צוות רופאים וחובשים, הצטלם כשהוא רכוב על סוס ונהרג בחזית המזרחית, פולין, לפני מאה ושלוש שנים. נכדיו הגרמנים, בני דודי, איתרו את קברו. הם פקדו את הקבר. ואנו נשוב ונפקוד את קטרינה רעייתנו, סבתי, בסופה של רשימה זו.

א. "משמר הריין" ו"תקוותנו"/"התקוה"

הכל יודעים כי חלקו השני של "התקוה" המושר בימינו נפתח בשורה: "עוד לא אבדה תקוותנו".

צמד המילים "עוד לא" הוא מענה למילים הפותחות את חלקו הראשון של ההמנון המושר: "כל עוד... וגו'". "כל עוד" היא ההתניה – ו"עוד לא אבדה תקוותנו" היא תוצאת מילוי התנאי. כלומר: אם ימשיכו ליבנו ונפשונו לפעום את אהבת ציון, ויכוונו עצמם מזרחה אל הארץ המחכה לנו – לא תאבד תקוותנו לשיקום לאומי, לגאולת הארץ. אף שבדרך כלל אין אנו שמים לב לקשר ההתנייה שבין חלקו הראשון של ההמנון הציוני המושר, לבין חלקו השני – הרי הוא מוצק וברור.

"התקוה", כידוע, הוא שיר שהורתו הוא שירו של אימבר "תקוותנו". "תקוותנו" הוא רכבת בת תשעה קרונות, המגמדים את "התקוה", שהוא לידם כרכבת הקלה של ירושלים. בליל שלגים ירושלמי, רועדים הבית והפזמון היחידים שלו מקור, בבדידותם. מתוך תשעת חלקיו הנוספים של "תקוותנו" בגירסתו הסופית – בית ופזמון בכל אחד מהם – שבעה נפתחים במשפט התנאי "כל עוד", ונענים בתיאור תוצאות מילוי התנאי – הוא "עוד לא אבדה...". כאן בכוונתי להביא טענה שהיא, למיטב ידיעתי, חידוש של ממש: שורת "כל עוד", המפתח של "התקוה" – שהיא השורה הראשונה בשמונה מתוך עשרת הבתים של "תקוותנו" – היא הסבה לעברית של רעיון המופיע בשיר הפטריטי הגרמני Die Wacht am Rhein ("משמר הריין"), בן המאה ה־19, שיר שהורתו ביריבות בין צרפת לגרמניה באשר לשליטה בגדתו המזרחית של הנהר הזה. Die Wacht am Rhein היה כמעט־ההמנון בגרמניה במאה ה־19, היה אהוב מאוד על היטלר ומרעיו, ואני מניח שאף סבתי הגירה דמעות כאשר שרה אותו כשהיא מלווה את עצמה בעוגב של כנסייה או בפסנתר. להלן, "משמר הריין" בתרגומי. ראו את השורה המודגשת בבית השלישי:

קְרִיאָה, כְּרֵעַם עִז מַעַל / כְּסֹאֲךָ־הַקָּרֵב, כְּנֶהֱמ־גַל: / לְרֵין, לְרֵין הַגְּרַמְנִי! / מִי כָאֵן יִשְׁמֵר,
יִשָּׂא חֲנִית?! / מוֹלְדֵת, אֶת בְּטַחִי, כִּי כָאֵן (x2) / עַל מְשֻׁמְרֵתוֹ, מְשֻׁמְרֵתֵי אֵיתָן! (x2)

וּרְבָבוֹת כְּבֵר נִזְעָקִים / וְעֵינֵיהֶם יוֹרוֹת בְּרָקִים / גְּרַמְנִיָּה, נֶעַר לָךְ גְּבוּר / קְדֵשֵׁי־מוֹלְדֵת,
לֹא יִמְסֵר! / מוֹלְדֵת, אֶת בְּטַחִי... / עֵינָיו אֶל תְּכֵלֶת־הַמְרוֹמִים / שֵׁם גְּבוּרֵי־עֵבֶר קָמִים
/ שְׂבוּעֵת־הַקָּרֵב נִשְׁבַּע, גָּאָה: / הַרְיֵן, רַק לָנוּ תִהְיֶה! / מוֹלְדֵת, אֶת בְּטַחִי...

כָּל עוֹד טִפָּה שֶׁל דָּם תִּרְתַּח / הַיָּד לְסִיף תִּשְׁלַח, / רוֹבֵה בְּיָד, חוֹבֵק שְׁרִירֵי – / יִרְחַק אוֹיֵב
מִגְדוֹת־הַרְיִין! / מוֹלְדֵת, אֶת בְּטַחִי... / אֶתְךָ לְקַרְבִּי, כְּאִישׁ אֶחָד, / הָאֵל בְּלֵב, חֲנִית בְּיָד.
/ עִם וּלְהֵלֵם! / לֹא דְבוּר אֵין־סוּף! / בְּדָם אוֹיֵב – חֲרָפָה נִשְׁטֵף! / מוֹלְדֵת, אֶת בְּטַחִי...

גַּם אִם אָפֵל, אֶצְנַח בְּקַרְבִּי, / כּוֹבֵשׁ אֵלֶיךָ לֹא יִקְרַב. / כִּי כְמוֹ מִימֵיךָ הַגּוֹבְרִים / עוֹד
לְגַרְמָנִיָּה דָם גְּבָרִים. / מוֹלְדֵת, אֶת בְּטַחִי... / עוֹלָה שְׁבוּעָה, הַגֵּל שׁוֹטֵף / דְּגָלִים הַרוֹחַ
מְנַפְנֵף / "לְרִינֵי, לְרִינֵי הַגְּרָמְנִי! / כְּלָנוּ כָּאֵן, נוֹשְׂאֵי חֲנִית!" / מוֹלְדֵת, אֶת בְּטַחִי...

אֶתְךָ לְקַרְבִּי, כְּאִישׁ אֶחָד. / הָאֵל בְּלֵב, חֲנִית בְּיָד / עִם וּלְהֵלֵם, לֹא דְבוּר אֵין־סוּף! / בְּדָם
אוֹיֵב, – חֲרָפָה נִשְׁטֵף! / מוֹלְדֵת, אֶת בְּטַחִי, כִּי כָּאֵן / עַל מְשִׁמְרֵתוֹ מְשִׁמְרֵי הַרְיִין אֵיתָן!

"משמר הריין" הלהיב את אדולף, הקורפורל המשוּפם, כדי כך, שכאשר הורה על מאמץ
הרואי אחרון בניסיון לבלום את המתקפה האמריקאית־בריטית על גרמניה בשלבי הסיום
של מלחמת העולם השנייה, כינה את המתקפה באזור הארדנים (שכשלה במהרה), בשם
הקוד "משמר הריין". היטלר סיפר כי ביום שבו פרצה מלחמת העולם הראשונה, הוא הריע
– ועמו עשרות אלפים אחרים – בכיכר אודאון אשר במינכן והוא והם שרו בהתרגשות
אדירה את "משמר הריין". בצילום מקרי שנעשה אז אכן נראה האיש הרע הזה מאושר
ונלהב, בקרב קהל האלפים בכיכר הנלהבת. רבים מקהל הנלהבים הזה עתידים להתרסק
ולהיגוז במלחמת ארבע השנים.

ב. "משמר הריין": כמעט המנון הציונים

הטיטוה הראשונה של "תקוותנו", אביו של "התקוה", נכתבה בשנת 1877. נראה ש"משמר
הריין" זורם בעורקיו של "תקוותנו". הסבירות הבסיסית לכך מקורה בנפוצותו של "משמר
הריין" באירופה באותה עת. ומעבר לכך, ב"תקוותנו" מופיע הירדן קטינא כחזיון טבע
אדיר, שרירי, "רייני"־לחלוטין (על כך בהמשך). זאת ועוד: נראה כי השורה אשר בה מופיע
ב"משמר הריין" צרוף־התנאי "כל עוד", נלקחה בשלמותה והועברה אל "התקוה", גירסתו
המקוצרת של "תקוותנו". ראו:

מתוך "משמר הריין" (בתרגומי): "כל עוד טיפה של דם תרתח".

מתוך "תקוותנו": "כל עוד נטפי דם בעורקינו".

חיים אליאש, בן זמנו של אימבר, תירגם כך את השורה הזו מתוך "משמר הריין": "כל עוד
נטף חם בעורקינו". הדמיון הרב בין תרגומו של אליאש – "כל עוד נטף חם בעורקינו" –
לבין "כל עוד נטפי דם בעורקינו" ב"תקוותנו" של אימבר, מחזק את הסברה שאימבר נטל
את השורה הזו של "משמר הריין" ושתל אותה ב"התקוה".

המוזיקולוג מנשה רבינא כותב כי בדרכם ל"התקוה" עשו השורה והבית שבו היא נתונה
דרך עקיפין: הבית היה אחד מבתיו של שיר אחר מפרי עטו של אימבר, הוא "משמר

הירדן". הבית הזה הושתל כולו, כבית נוסף, ב"תקוותנו" על תשעת בתי: "כל עוד נטפּי דָם בְּעוֹרְקֵינוּ / רְצוּא וְשׁוֹב יְזֵלוּ, / וְעַלִי קְבָרוֹת אֲבוֹתֵינוּ / עוֹד אֲגָלִי טַל יִפְלוּ". השתלת ארבע השורות האלה, המואדמות דם, ב"תקוותנו", מעבה את התחושה כי שורה זו מתוך "משמר הריין" קשורה בטבורה ל"משמר הירדן", ול"תקוותנו", אשר ממעיו חולץ ההמנון הציוני, "התקוה". האם שורה גרמנית חושנית-יצרית זו – "כל עוד נטפּי דם בעורקינו" – המופיעה ככתבה וכלשונה כמעט בשני שיריו המפורסמים של אימבר, "משמר הירדן", ו"תקוותנו", היא ההדק שהניע אותו לכתוב את "תקוותנו"? קשה לסרב להנחה שכך הוא. קשה גם שלא להניח כי צמד המילים "כל עוד" מתוך "משמר הריין", הוא מקור המוטו החוזר בכל בתי השיר "תקוותנו", והוא גם מקורו של "כל עוד" הפותח את גירסת "תקוותנו" המקוצרת מאוד-מאוד, היא "התקוה", המנונה של מדינת ישראל. כך נראה "תקוותנו" בשנת 1884, עוד טרם שנחתך ונערך. שמונה השורות הראשונות של "תקוותנו", בשינויים שאינם מינוריים ואינם יצירי רוחו של אימבר, הן שנותרו כהמנון הציוני. סדר הדברים ב"תקוותנו" הוא הפוך למקובל: ההבטחה קודמת לתיאור התנאים להתקיימותה. התנאים מפורטים בכל הבתים הבאים לאחר ארבע השורות הראשונות. [ההדגשות הן שלי, י"ח].

עוֹד לֹא אֲבָדָה תְּקוּתָנוּ / הַתְּקוּהָ הַנּוֹשֵׁנָה / מְשׁוֹב לְאַרְץ אֲבוֹתֵינוּ / לְעִיר בְּהָ דָוִד חֲנָה.
 כָּל עוֹד בְּלִבְכוּ שֵׁם פְּנִימָה / נִפְשׁ יְהוּדֵי הוֹמְיָה / וּלְפִאֲתֵי מְזֻרַח קְדִימָה / עֵינֵנו לְצִיּוֹן צוֹפִיָה
 כָּל עוֹד דְּמָעוֹת מֵעֵינֵינוּ / תִּרְדְּנָה כְּגֶשֶׁם נְדָבוֹת / רְבָבוֹת מְבַנֵי עֲמֻנוּ / עוֹד הוֹלְכִים
 לְקַבְּרֵי־אֲבוֹת.
 כָּל עוֹד חוֹמַת מַחְמַדֵּינוּ / עוֹד לְעֵינֵינוּ מִיפְעַת / וְעַלִי חֶרֶבֶן מְקַדְּשֵׁנוּ / עֵינ־אֶחַת עוֹד
 דוֹמַעַת
 כָּל עוֹד הִירְדֵן בְּגֵאוֹן / גְּלִיּוֹ גְדוֹתָיו יִגְלוּ / וְלִים כְּנֶרֶת בְּשֵׁאוֹן / בְּקוֹל הַמְּלָה יִפְלוּ
 כָּל עוֹד שֵׁם עַלִי דְרָכִים / שֵׁם שַׁעַר יְכַת שְׂאֵיָה / וּבֵין חֲרֻבוֹת יְרוּשָׁלַיִם / עוֹד בַּת צִיּוֹן
 בּוֹכִיָה
 כָּל עוֹד שְׂמָה דְמָעוֹת טְהוֹרוֹת / מֵעֵינ־עַמִּי נוֹזְלוֹת / לְבָכוֹת לְצִיּוֹן בְּרֵאשׁ אֲשָׁמוֹרוֹת /
 יִקוּם בְּחֲצֵי הַלֵּילוֹת
 כָּל עוֹד רְגֵשׁ אֶהֱבַת הַלְּאֵם / בְּלֵב הַיְהוּדִי פּוֹעֵם / עוֹד נוֹכַל קְנֹה גַם הַיּוֹם / כִּי יִרְחַמְנוּ
 אֶל זוֹעֵם.

לסיום, מיידע אימבר את הקורא לכך כי הוא, אימבר, הוא הנקט לשון נבואית זו:

שמעו אחי בארצו נודי / את קול אחד חוזיני: / "כי רק עם אחרון היהודי / גם אחרית תקוותנו".

שנים אחדות לאחר שכתב את "תקוותנו", הוסיף לו אימבר את ארבע השורות המדממות שנלקחו מ"משמר הירדן". לאחר שורות אלה חוזרות ארבע השורות הפותחות את "תקוותנו".

כָּל עוֹד נִטְפֵי דָם בְּעוֹרְקֵינוּ / בְּרִצּוֹא וְשׁוֹב יִזְלוֹן / וְעַלֵי קִבְרֵי אֲבוֹתֵינוּ / אֲגַלֶּיהֶטל
יִפְלוֹן, –
עוֹד לֹא אֲבָדָה תִּקְוַתְנוּ / הַתְּקוּהָ הַנּוֹשְׁנָה / מְשׁוֹב לְאַרְץ אֲבוֹתֵינוּ / לְעִיר בְּהָ דוֹד חֲנָה.

קל להבחין בכך שפרט ל"דם בעורקינו" – שהוסף ל"תקוותנו" רק לאחר שנחתם השיר – כל כלי העבודה בדרך לגאולה הלאומית הם בלתי־הרואיים בעליל: דמעות, נפש הומייה, עלייה לקברים. מנגד, הגירסה הגרמנית מתנה את הניצחון בדם. דם רותח. נלווים לו עצמים נוספים נוטפי טללי נעורים גרמניים, כוחנות וריבונות: סייף, יד, רובה, שרירים. "כָּל עוֹד טְפָה שֶׁל דָם תִּרְתַּח / הֵיךְ לְסִיף תִּשְׁלַח / רוֹבָה בְּיַד חוֹבֵק שְׂרִירֵי / יִרְחַק אוֹיֵב מְגִדוֹת הָרֵי". הקנאות ומעשה הלחימה הם הפיתרון הטבטוני. לא התפילות, הבכי והדמעות. יותר מכך: על פי "משמר הריין", הדם שבעורקי הגרמנים הוא נוזל לוחט המוליך אותם, עם הקיסר בראשם, להגן על הריין בחרבם: "לְקָרְב, לְקָרְב, כְּאִישׁ אֶחָד. / הָאֵל בְּלֵב, חֲנִית בְּיַד. / עַם וְיִלְהֶלֶם! לֹא דְבוֹר אֵין־סוֹף! / בְּדָם אוֹיֵב תִּרְפָּה נְשֻׁטָּף!". לעומת הדם הגרמני הלוהט, המוביל לשפיכת דם האויב, הדם בקולמוסו של אימבר הוא נוזל פסיבי שאינו שוצף, והוא מוקבל לאגלי טל פסיביים כמותו: "כָּל עוֹד נִטְפֵי דָם בְּעוֹרְקֵינוּ / רִצּוֹא וְשׁוֹב יִזְלוֹ, / וְעַלֵי קִבְרוֹת אֲבוֹתֵינוּ / עוֹד אֲגַלֵי טַל יִפְלוֹ / – עוֹד לֹא אֲבָדָה תִּקְוַתְנוּ...". הדם נוזל כאגלי הטל וכדמעות הנוזלות שבבתי השיר האחרים. אין זה דם של סער ופרץ. אין הוא סואן ואין הוא מוליך למלחמת גאולה. את הגאולה, על פי אימבר, יביאו עין צופייה לציון, נפש יהודי הומייה, געגוע, עלייה לקברי אבות; וגם המון דמעות ובכי, הניגרים בשישה מתוך תשעת הבתים של "תקוותנו". פעילות פסיבית זו אמורה לעורר את רחמי שמיים ולהביא לגאולה בחסד האל, ולא בכוח החרב. "תקוותנו", אם כן, הוא "יהודי" יותר משהוא "גרמני".

ג. הרייניזציה של הירדן

עם זאת, שתי שורות של השיר הצמחוני הזה לובשות גברות ועוזו: אלו הן השורות בהן מתאר אימבר את עוצמתו של הירדן. כך מתאר "משמר הריין" את הנהר: "קריאה, כרעם עז מעל / כסאון־הקרב, כנהם־גל". את עוזו הגברי של הריין אימבר מעלה ב"תקוותנו" ציונה: "כל עוד הירדן בגאון / גליו גדותיו יגולון / ולים כינרת בשאון / בקול המולה יפולון...". בהשראת "משמר הריין", אשר בו הריין ושאון גליו מוקבלים לשאון הקרב – נסחף אימבר אל אופקים של גאון ושאון והמולת־עוזו. אין ספק שאימבר, שהכיר את הירדן בקוטן טבעי, נקט את שיטת הפוטור־שופ בתארו אותו כאן. משעה שהשתיל אימבר את האפוס הנהרי המגוחך בשירו "משמר הירדן", ומשם שיבט קטעים מההשתלה הזו גם ב"תקוותנו", נעשה הירדן סמל ציוני. הירדן הקטן, חנון דל שרירים, היה לגבר עצום חזה שריבועים עזים לו בבטנו. וכך, "שתי גדות לירדן / זו שלנו, זו גם כן" הוא חרוז שהוא אתוס, שהוא – אם תרצו ואם לאו – העתקה מודעת שהפכה להעתקה בלתי מודעת למסר של "משמר הריין", מסר אשר מתמצה בשורה הלאומנית "הריין, רק לנו תהיה!".

ד. "משמר הריין": כמעט המנון הציונים – טייק 2

"משמר הריין", ראינו, הושגל בטקסטים ציוניים מרכזיים. ולא רק שם הושגל, אלא גם בשמות כפרים ציוניים שהראשון בהם – משמר הירדן – הוא שיבוט של המוטיב הלאומני (נ)י הגרמני של שמירה קנאית על נהר נערץ ונאהב. בעקבות משמר הירדן באו משמר העמק, משמר השבעה, משמר השרון, משמר הנגב ומשמרות נוספים. נראה עתה כיצד טקסט ציוני שהולבש על לחנו של "משמר הריין", היה קרוב להיעשות לחנו של ההמנון הציוני, ואולי גם של המדינה שהוליד הרעיון הציוני.

בישיבת הנעילה של הקונגרס הציוני הראשון, נוכח מאות הצירים הדומעים שנקבצו מכל רחבי אירופה, פרצה מקהלת סטודנטים יהודיים מגרמניה בשיר הציוני "Dort wo die Zeder". את השיר כתב לאו פלד (Leo Feld), עורך דין וינאי, שנים לא מעטות קודם לכן, בגרמנית, על פי לחנו של "משמר הריין". "משמר הריין" הושר בהתלהבות ברחבי אירופה, בשל לחנו הסוחף והמלהיב. עד ארה"ב הגיע הלחן, והוא מתפקד גם היום כלחן המנונה של אוניברסיטת ייל.

"משמר הריין" תורגם, במצוות ביסמרק, לכל שפות הקיסרות הגרמנית, והוא זכה לתרגום לעברית משכילית בשנות השבעים של המאה ה-19. לא בכדי בחר לאו פלד בלחנו של "משמר הריין" כקולב מרהיב לטקסט (בשפה הגרמנית, כאמור) חיבת-ציון שלו. גם הטקסט הזה תורגם לעברית משכילית ("שם מקום ארזים") אחרי הקונגרס הציוני הראשון. לטקסט עברי זה חוברת מנגינה יהודית מינורית, נעדרת אונים ומדרך-חיילים גאה. אלא שבתחילה הושר הטקסט העברי במושבות אשר בא"י, דווקא בלחנו הגרמני הסוחף. אך כפסע היה בינו לבין כיבוש אוזנם של צעירי המושבות, אשר בהן הוכרע הקרב לטובת "תקוותנו"/"התקוה" של אימבר, שהולבש על לחן שיר העם הרומני "עגלה ושוורים" (ולא, כפי שרבים סבורים בטעות, על המוזיקה המרטיטה של הפואמה "מולדבה" של סמטנה הצ'כ).

הטקסט של "Dort wo die Zeder" (בתרגומי: "שם ארזים נושקי מרום") אף הוא מאופיין במוטיבים המצויים ב"משמר הריין". נתחבו בו סמלי עוצמה אירופיים שדבר אין להם עם ארץ ישראל. וכי מה לארזים ולא"י? לא ייפלא כי כאשר בא הרצל לארץ ישראל, הוא לא נטע תאנה, זית או רימון. ואף לא אלון או אלה. השורשים שעליהם ערמה הטוריה של הרצל עפר, היו של הארז, העץ הלבנוני המכבב ב"Dort wo die Zeder", "שם ארזים נושקי מרום". הנה העוצמה הארץ ישראלית המגוחכה – ארזים נושקי מרום וירדן נוהם – פרי קולמוסו של לאו פלד, כפי שתרגמתי אותה בעודי מחייך למחצה (אגב, יש בשיר הזה גם אדמה רווייה דם מכבים, בת הד לדם האויב שאיתו מוחים חרפה ב"משמר הריין", ואף לתלמים הרוויים דם אויב ב"מרסיזו" הצרפתי). זהו כמובן תרגום צמוד-מוזיקה.

שֵׁם אֲרָזִים נוֹשְׁקֵי מְרוֹם / וְשֵׁם יֶרֶדֶן שְׁטֵפוּ יָהֵם. / שָׁם הָד אֲבוֹת עוֹד לֹא נָדָם / אֲרָצְנוּ,
מִכְּבִּים רוֹהֵ דָם. / מִמְּלֶכֶת-עַד לְחוֹף כְּחַל / זֹאת מוֹלְדֵתִי הָאֶהוּבָה מְכַל.
גַּם אִם אֲכֹר גֶּרֶשׁ מִשָּׁם, / בְּאֲרָצוֹת גּוֹלָה הִפִּיץ רִשְׁעוֹ, / לְבִי רַק לְצִיּוֹן וְגַם אֲנִי / אֲלִי
זְרִיחָה יִדְמַע מִבֵּט עֵינָי. / תַּחֲנַת-מְזֻרָח, יוֹם יוֹם תִּקְוָה, / שׁוּבוּ נָא לְמוֹלְדֵת אֶהוּבָה.

אם הכותני גורל אָבָה / ובְּטָרֵם עֵת בְּשָׂדֵה זָרִים אָגוּעַ, / לְקָבֵר הוֹרִידוּנִי, שָׁם אָנֹכְךָ / גַּם
בְּקִבְרֵי פְּנֵי אֵל הַמְּזֹרֵחַ. / "צִיּוֹן!", יֹאמֵר גּוֹפֵי תְּקוּנָה, / אֵל זֶה מוֹלְדֵתִי הָאֶהוּבָה.
וְשָׁם אֲשַׁכְּבֵה, אֲקָשִׁיב דוֹמָם / עַד מַעֲמֵי יוֹסֵר אֲשָׁם / עַד תִּמְלֹא כָּל סֵאת יִסְרָיִי / וְהַגּוֹאֵל
יִפְיֵג גַּעְגּוּעֵי / וְעַם גּוֹלָה, בְּעֵצָם יָד / אֵל הַמוֹלְדֵת אֲזִי יָשׁוּב לְעַד.

האם היה נתיבה של הציונות משנה את כיוונו לו היה השיר הציוני "שם ארזים נושקי מרום", בלחנו של "משמר הריין" הופך להמנון הציוני ולהמנון מדינת ישראל? אני מניח שהציונות היתה פוסעת – רצה וקופצת, ליתר דיוק – גם עם "ארזים נושקי מרום", על פי לחנו של "משמר הריין", כהמנונה.

ה. אני והסבתא

תירגמתי את "שם ארזים נושקי מרום" ואחר כך גם את הטקסט הגרמני המקורי של הלחן הזה, "משמר הריין", כאשר אני מלביש את הטקסט על שירת "Die Wacht am Rhein" בגרמנית, בביצוע מקהלת גברים גדולה ותזמורת גדולה עוד יותר. אני מניח שזו הקלטה בת התקופה הנאצית. כדי לבדוק את תאימת התרגום והלחן, שרתי בעברית את שני הטקסטים – הציוני והגרמני הלאומני – עם מאות הגברים הגרמניים ששיתפו עמי פעולה בעודם דחוסים ב"יטויב". זו היתה חווייה משונה. לצידי ראיתי את סבתי קטרינה לאו-יואל-פון פוזרן, יושבת ומנידה אלי את ראשה בחיך טוב. היא היתה ליברלית לאומית גרמנייה. נוצריה, "מישלינג", בעלת "דם מעורב", ארי-שמי. היא נולדה גרמנייה נוצרייה, וכך גם סיימה את חייה, בראשית שנות הארבעים. את היטלר ומפלגתו שנאה, אך את גרמניה שלה אהבה. היא לא סלחה לאויביה של גרמניה על שהרגו ב-1915 את אריך שלה, סבי. והיא לא סלחה לצרפתים שגזלו מגרמניה שלה את החבלים אשר ממזרח לריין, שנים אחדות לאחר מכן. סבתא קטה לא היתה אנטישמית, אבל היא לא רצתה שבתה אירמגראד-איטי, לימים נינה, אמי, תמצא לה חתן יהודי. "מה מצאת ביהודי הקטן הזה?" שאלה את אמי כאשר הבינה שאהבתה להנס, אבי, איננה בת חלוף.

סבתי, קטרינה (קטה) לאו-יואל, לבית פון פוזרן, כמעט והיתה קטרינה לאו-יואל-יואל לבית פון פוזרן. אכן, יואל כפול. כי היא עמדה להינשא לקורט יואל, בן משפחתה. קורט יואל, כמוה, היה גם נצר ליהודים יוצאי ספרד. שמו מעיד על כך. הוא התנצר. קטרינה לאו-יואל-פון פוזרן וקורט יואל עמדו להינשא, אלא שלאחר שהתארסו, העדיף קורט יואל להינשא לגרמניה שדמה טהור. הוא אהב את סבתי, ואף היה סנדקה של אמי, אירמגראד לאו (יואל-פון פוזרן), לימים נינה חרמוני. את פראו פרידלנדר, היחידה במשפחת אמי שלא התנצרה, דרש יואל הסנדק להרחיק מטקס ההטבלה של אמי. "מה היהודיה הזאת עושה כאן?" גער בנוכחים. מכיוון שהיה כבר אז פקיד בכיר למדי במשרד המשפטים הפרוסי, נרמזה פראו פרידלנדר, היהודייה היחידה, ויצאה מהכנסייה. לימים עלה עו"ד קורט יואל בסולם הדרגות של מערכת המשפט הפרוסית והכל-גרמנית. הוא כיהן פעמים אחדות כממלא מקום שר המשפטים בימי הרפובליקה הויימארית (1918-33). כידידו של ברינגג, ראש הממשלה האחרון לפני פון-פאפן (הקנצלר שמסר את המפתחות להיטלר),

נתמנה קורט יואל לשר המשפטים של גרמניה (1931-1932). בתפקידו זה הוא השתתף
 לפחות בפגישה אחת של בריינינג עם יוזף גבלס, שם הלין שר התעמולה לעתיד על יחס
 נוקשה מדי של שופטי ברלין, שגזרו את דינם של 27 פורעים חברי ה-אס.אה. הפורעים
 החומים הללו, בשעה של מצב רוח מרומם, התעללו סתם כך במי שנראו יהודים, ברחוב
 מרחובות ברלין. תחת לחצו של גבלס הורה בריינינג לשופט להקל בעונשם. קורט יואל
 שתק. כשהחליף פון-פאפן את בריינינג והיה לראש הממשלה, הוא הציע ליואל להמשיך
 להחזיק בתיק המשפטים. יואל סרב, משום שהבין לאן נושבת הרוח.

חרף היותו נשא-דם מורעל, יהודי, ובעל שם משפחה יהודי, לא נגעו הנאצים במשפטן
 הבכיר, קורט יואל, ומוכן שלא הרעו לאשתו 'טהורת הדם', ולבתו ובנו שהיו "מישלינג",
 בעלי "דם מעורב". הוא נפטר באמצע אפריל 1945, שלושה שבועות לפני שנפטר העולם
 מן המפלצת הנאצית.

האם דאג קורט יואל, המשפטן הבכיר, לארוסתו, סבתי קטרינה לאו-יואל-פון פוזרן,
 לאחר שהתאלמנה ב-1915? היא והוא היו פטריויטים גרמניים גאים. את "משמר הריין"
 היו שרים, אני בטוח בכך, כאשר שרה כל גרמניה את השיר הזה. אך איני סבור כי יואל,
 ארוסה שנטש אותה, סייע בידה כאשר עלה לגדולה. אנו יודעים שהיא חיתה בצנע מאומן,
 לא יותר. בעמל ושקידה – הוראת זימרה והוראת נגינה בעוגב ופסנתר – פירנסה את
 שלושת ילדיה, אמי ביניהם.

האם נטרה סבתי לעו"ד-סקרט-מינסטר קורט יואל, אהובה, ארוסה, על שבגד
 בהבטחתו לה ונשא לו גרמניה טהורה על פניה? האם שנאה אותו על שהעדיף גרמניה
 טהורת דם על פניה, אהובתו קטה, קטרינה, שדם אצילים בעורקיה אך גם דם יהודים, דמו
 שלו, בוורידיה? ואולי היו הדמעות שהרוו את כריתיה וסדיניה דמעות געגוע אל סבי,
 אהובה השני, בעלה, אריך לאו, יהודי שהתנצר, מורה, קצין רפואה שהצלב שלחזו לא
 העניק לו חיים אלא צלב ברזל שנשלח לביתה וצלב אבן על קברו המצוי עדיין בפולין?
 איני יודע, ואיני מעז לנחש. והכל כלה וחלף ונראה לכאורה מופרך ומשוגע, ובעצם היה
 הכל חיים, חיים, וחיים. ומוות. ולאומיות ורצון להתמזג בפולק הגרמני, וטירוף ותסכול.
 עם זאת, סבתי, קטרינה לאו-יואל, לבית פון פוזרן, זכתה לטיפולן הדואג של חברות
 אירגון הנשים אשר למפלגה הנאצית בעיירה קטנה ליד ברלין. ייתכן שהן, נשות המפלגה
 המסורות, לא ידעו כי היא לאמיתו של דבר מישלינג, בת תערובת פסולת-טיפול. מכל
 מקום, כאשר החמירה מחלתה, היא אושפזה וטופלה כהלכה בברלין, ומתה בשנת 1942
 בבית חולים גרמני. את תעודת הפטירה שלה ואת צוואתה מעטר עיט האוחז צלב קרס
 בטפריו.